

ալ առ եւրոպական տէրութիւնս նուիրակութեամբն անշուշտ այս խնդրոյն խաղաղական լուծումն տալ կ'ուզուի Ռուսիոյ վեհափառ կայսեր կողմանէ յետ ապահովելու արևելեան քրիստոնէից վիճակը, եթէ իգնատիէ՛վ զօրավարին խօսքը հեղինակութիւն ունի այսպիսի դժուարակնճիւն ժամանակ մը աշխարհիս հանգստութեանը համար, յայտնի է թէ կրնայ խաղաղութիւն բերող ըլլալ:

* *

Շուվալով կոմսն ու իգնատիէ՛վ զօրավարն Ռուսիոյ քաղաքականութեան երկու երեսները կը ներկայացընեն: Մէկը իր ծագմամբը և լոնտրայի դեսպանութեան հանգամանօքը, Բարիդի ու Պեռլինի հետ մտերմական վերաբերութեամբը, կարծեմ թէ այն քաղաքակառնութեան խաղաղական երեսը կը ցուցնէ: Խաղաղութիւն եւրոպայի ցամաքին վրայ, և լուծումն արդի արևելեան դժուարակնճիւն խնդրոյն՝ բոլոր տէրութեանց միջամտութեամբը. այսպիսի է ահա այն քաղաքականութեան նպատակը: Թերևս Շուվալով կոմսն ամենևին բան մը թելադրած չըլլայ այս իմաստով: Բայց Ալեքսանդր կայսրն ու գլուխ չափ կ'աշխատի խաղաղութիւն պահելու, և ահա այսու դիտմամբ իրեն մտերիմ Շուվալով կոմսն, որուն

վրայ ամեն վստահութիւն ունէր, զրկեց 'ի լոնտրա՝ իսկ իգնատիէ՛վ զօրավարը կը ներկայացընէ հին-ուսու կուսակցութեան քաղաքական ու կրօնական տենչանքն, որ ոչ ինչ նուազ նախանձայոյդ է քան զհին-թուրք կուսակցութիւնն: Կը տենայ որ սուրբն Ռուսիա իր առաքելութենէն ետ չդառնայ, կանգնէ խաչը փոխանակ կէս լուսնի, բոլոր Սլաք ճանհնան իրենց հօրը՝ Զարին քաղաքական և կրօնական գերագահութիւնը, և որթոտորա հաւաստքը ճառագայթէ միանգամայն թէ Կոստանդնուպօլսէն և թէ Մոսկուայէն: Ահա այս է այն կուսակցութեան ուզածը, և իգնատիէ՛վ զօրավարն մեծ ծառայութիւն բրած համարուեցաւ այս բանիս համար: Այս երկու քաղաքականութեան որը պիտի յաղթանակէ. արդեօք վեհափառ կայսեր քաղաքականութիւնն, որ խաղաղութեան պաշտպան հանդիսացաւ, թէ հին-ուսու կուսակցութեան քաղաքականութիւնն, որ հանդերձ ամենայն վտանգաւ պատերազմ կ'ուզէ: Այսպիսի է այն ահաւոր խնդիրն, որուն վրայ կը մտածուի հիմա 'ի Պետրբուրկ: Այս խնդրոյն լուծմանէն կը կախուի աշխարհիս խաղաղութիւնն... և թերևս այս երկու մարդկանց բաղդն ալ, որ են Շուվալով կոմսն ու իգնատիէ՛վ զօրավարը:

ՄԻԱՅԵԱԼՆԱՀԱՆԳԱՅ ՆՈՐԸՆՏԻՐ ՆԱԽԱԳԱՀՆ

Այս տարի, 2 մարտի, ընտրուեցաւ Ամերիկայի Միացեալ-Նահանգաց Նախագահն, և 4 մարտի մտաւ պաշտօնին: Անունն է Հէյզ (Hayes): Ինն տարիս Միացեալ-Նահանգները շարունակ յուզման մէջ էին այս ընտրութեանն համար, որ ամեն չորս տարին անգամ կը նորոգուի, և այնպիսի այեկոծութիւն կը յարուցանէ, որ բաւական է

կործանել որ և իցէ երկիր, եթէ Միացեալ-Նահանգաց նման բոլորովին արտաքոյ կարգի տնտեսական, քաղաքական և աշխարհագրական պայմաններ չունենայ: Խարդախանք, նեղութիւնք, և բռնաբարութիւնք առ գուրս կային արևելահեղութիւնք հարաւային Նահանգաց մէջ: Եւ այս ամենն, որպէս զի հասնին անուանելու նախագահ պատ-

զամաւորն որ ընտրուեցաւ . . . փոքրու մասնութեամբ :

Համառօտիւ պատմեմք այս ընտրութիւնն, որ եղական կերպարանափոխութիւններ ունեցաւ :

Նախագահի ընտրութիւնն յԱմերիկա երկու աստիճանաւ կը կատարուի. այս կերպն հաստատուեցաւ Ազգաժողով (Congrès) յամին 1792 ի սկիզբն մարտի, և մինչև հիմա կը տեւէ քօնի մը մանր բարեփոխութեամբք : Նախագահն ու փոխ-նախագահը կ'անուանուին ընտրական ժողովակներէ, որոնք կը կազմուին իւրաքանչիւր Նահանգաց մէջ այնչափ քաղաքացիներէ, որչափ ծերակուտի անդամ և երեսփոխան ունի այն Նահանգն ազգային ժողովոյն մէջ, ի բայ տաւալ այն ամսնքն որ տէրութեան պաշտօն մը կը վարեն, անոնք չեն կրնար ընտրական ժողովակին մասնակցիլ : Իսկ այս ընտրողները կ'անուանուին ընդհանուր քուէարկութեամբք : ցանկեղով այնչափ անուն որչափ քուէ ունի այն Նահանգը : Այս պատգամաւորաց ընտրութեան քուէարկութիւնը կ'ըլլայ նախագահական ընտրութեանց նախընթաց տարւոյն նոյեմբերի առաջին երկուշաբթիէն ետքն եկող երեքշաբթի օրն, և նախագահական ընտրութիւնքն ալ կը կատարուին հետեւեալ զեկտեմբերի չորեքշաբթի օրը : Նախագահն ու փոխ-նախագահը չեն կրնար մի և նոյն Նահանգին մէջ ընտրուիլ : Դերակուտից ժողովն ու երեսփոխանաց ժողովը կը գումարուին բիւտրուարի երկրորդ չորեքշաբթի օրը քուէից պաշտօնական լիճակարկութիւնը կատարելու ըստ Նահանգաց : Որպէս զի մէկն ընտրուի, պէտք է որ բացարձակ մեծամասնութիւն ունենայ քուէից : Եթէ ընտրելոց մէկն ալ մեծամասնութիւն չունենայ քուէից, անմիջապէս կը գումարուի երեսփոխանաց ժողովը և նախագահ կ'ընտրէ մէկն անոնցմէ, գոնէ առաջին երեքին, որ մեծամիւք քուէ ունեցան : Այս դէպքիս մէջ երեսփոխանք ոչ թէ անհատաբար կը քուէարկեն, այլ ըստ Նահանգաց :

այնպէս որ իւրաքանչիւր Նահանգ մէկ մէկ քուէ կ'ունենայ : Ոտտ Ալլէնտ և Տելաուեր, որ քան զամենն փոքրագոյն Նահանգներն են, Նիւ-Էոթք և Օհիոյ Նահանգաց հաւասար կշիռք ունին :

Բոլոր այս աշխատալի կազմակերպութիւնն այս անգամ վեր ՚ի վայր եղաւ : միայն առաջին գործն ըստ կանոնի կատարուեցաւ :

Նախագահական պատգամաւորներն ընտրուեցան 7 նոյեմբերի : Արդէն վեց ամիս առաջ ամեն բազմամարդ կեդրոնատեղուանք մեծամեծ ժողովներ կը գումարուէին, որոնց մէջ հրապարակաւ վիճարանութեան նիւթ կ'առնուէին արժանաւորքն նախագահութեան կամ փոխ-նախագահութեան, և ընծայելոց յայտարարութիւնքն (platforms) կը քննուէին :

Անոորքելի պատերազմն, որով տաօր տարուին ՚ի վեր մէկմէկու զէմ կը կուռէին ընկերհաշտական (democratic) կամ հարաւային կուսակցութիւնն ու հասարակագետական կամ հիւսիսային կուսակցութիւնն, որ յիշխանութեան էր, բնականապէս ալ աւելի արծարծեցաւ երբ վերջնական լուծումը մօտեցաւ : Այսպիսի զայրազին և անհաշտելի բանակուութիւն մը ոչ երբէք ունեցեր էին Միացեալ-Նահանգք, որուն պատճառներն ու բնութիւնն համառօտիւ յիշեմք այս տեղ :

Յետ պատերազմին երկպառակութեան (secession), յաղթական միաբանողաց մասին մէջ երկու կուսակցութիւնք ձևացան : Մէկ կուսակցութիւնը կ'ըսուէր հաւաքակապեղտակման, որոնք կ'ուզէին վարուիլ հարաւայնոց հետ իբրեւ պարտելոց, և բռնութեամբ երկար ժամանակ ապստամբ Նահանգներն ընկճել հիւսիսայնոց ծանր լծոյն տակ : Միւս կուսակցութիւնը կ'ըսուէր ընկերհաշտակման, որոնք բոլորով սրտիւ կը փափագէին ՚ի միութիւն բերել հերձեալները, և քաղցրութեամբ վարուիլ անոնց հետ : Ջոնսոնի (Johnston) նախագահութեան ժամանակ, որ իշխանութիւնը ձեռք առաւ Միացեալ

մահու ընէն ետքը, երկրորդ կուսակցութիւնն յաղթեց: Բայց երբ Կրանդհամ իշխանութեան յամին 1868, անոյ ղրքեկեաց կարծիքը տիրացաւ կառավարութեան խորհրդոցը մէջ, Գունդ մի քաղաքական բախտախնդրողաց թափեցաւ հարուստից վրայ, և ռեբուլն կրիցն ապարէզ տալով և անոնց դիւրաճանութիւնն իրենց նպատակ տուցնելով, անյագ պայուսակաւորներն¹ (carpet-baggers) յաղողեցան այն նահանգաց մեծագոյն մասին մէջ անուանել տալ իրենց անձնատուր օրէնսդիր ժողովներ և կառավարութիւններ, որոնք մէկէն սկսան առաջ վարել առեքնայթա օրինական բռնաւորութեան մը ամեն մտացածին խորհուրդներն, ընտրութիւններն անամօթաբար խաղախեցին. կամուրջական հարկերով բռնաւորեցին մասնաւորապէս գրեթէ բոլոր սպիտակ ցեղի մարդիկը. ընկերահայտականները բիւրաւոր հարստահարութեանց ենթարկուեցան: Այսպիսի բռնաւորական վարմունք մը շատ անգամ տեղի տուաւ արիւնհանգ կոիւնտերու, և Կրանդ զօրապետն ամեն անգամ՝ զորոտողաց օգնութիւն ղրկեց: Բայց ի նախնից, բազմաթիւ տխարահաւորող դատեր յերեւան բերին անլուր կաշառակերութիւններ դաշնակցական վարչութեան ամեն ճիւղերուն մէջ, նախագահին ներողամտութիւնն առ հարստահարողս, նախանձաւորութիւնն որով կը վարագուրէր անոնց ոճրագործութիւններն, ատելութիւնն որով կը հալածէր պայտօնեակցին որ արդարութեան կը յանձնէին այս յանցաւորները, հաւատարապէս այն դատերուն նման պայթակղական էին:

Ձեռքմունքն այնչափ տիրեր էր որ հասարակապետական կուսակցութեան ընտրուելիներն ի նախագահութիւն և ի փոխ-նախագահութիւն իրենց յայտարարութեանց մէջ բարձրագոյն կարգէն հարկէր և անոնց տեղը փոխա-

արորութեանց մէջ բարձրագոյն կրքաւորողէն թէ անտօրինելի հարկ էր արմատական վերանորոգութիւններ ընել: Կրանդ զօրապետը ժամանակ մը փայփայեց խորհուրդն ներկայանալու երրորդ անգամ մ'ալ նոխագահ ընտրուելու: Ամերիկայի Վաշինգտոնութեան մէջ չկայ յօդուած մը որ որոշակի արգելու նախագահին իշխանութեան զարձագարձ նորոգուիլը, սակայն աւանդութիւնն՝ Ուոշինկթոնին ժամանակէն սկսեալ, թող չի տար բայց մէկ անգամ միայն կրկնել ընտրութիւնը: Հասարակային կարծիքն այնպէս դէմ ելաւ երրորդ ընտրութեանն (third term), որ Կրանդ չհամարձակեցաւ պնդել իր խորհրդոցը մէջ, Հասարակապետականաց նուիրակն ի նախագահութիւն էր Հէյը. ընկերահայտականաց՝ Սամուէլ Դիլտէն: Քանի մը ուրիշ անկանոն նուիրակութիւններ ալ կային, ինչպէս էր օրինակի համար կուսակցութիւնն, որ անհատնում թրջթաղրամ կ'ուզէ հանել: Թղթաղրամին այս խնդիրը, Միացեալ-Նահանգաց եւ ամերիկայն խնդրող մեծերէն մէկն է:

Վերոյիշեալ երկու կուսակցութեանց պայքարն անողբքելի եղաւ: Հասարակապետականը ամեննին խիզճ չըրին բոլոր վարչական ուժերնին թափելու ի նպատակ իրենց նուիրակներուն, Պայտօնական նուիրակութեանց այսպիսի չափազանց ապերտսանութիւն տեսնուած չէր: Ամեն կարգի պաշտօնաւորը ստիպուեցան հանգանակելու ընտրութեան ծախուող պարտագիր ղեղմամբ 2 1/2 առ 10 իրենց ամսական թոշակացը վրայ. ապա թէ ոչ՝ պաշտօնին կը կորսընցունէին. վասն զի տարակոյս չկար, որ եթէ ընկերահայտականը յաղթելու ըլլային, անոնց առաջին գործը կ'ըլլար, ինչպէս հնուց ի վեր սովորութիւն էր Ամերիկայի հասարակապետութեան մէջ, փոխել բոլոր վարչութիւնը, սկսեալ բարձրագոյն պաշտօնատարէն մինչև խոնարհագոյն պաշտօնատարը, և անոնց տեղը փոխանակել իրենց վստահութեանն արժա-

¹ Այս անուամբ անուանուողութիւնն անէկէ առաջ է եկեր, իբր թէ այն սովորուած զաղաքագէտներն էր հարաւային Նահանգներն հասանուորիչ գրամագուրս ըլնէին բայց էթէ անուորիքի պայտօն (carpet-bag):

նաւոր անձինք, ըստ այսմ ամեն նոր ընտրութե նախագահի՝ գոնեա 42000 տեղիք կը գատարկուին:

Այսպիսի աւաղելի վիճակ մը, որ ուրիշ հակակշիռ չունէր բայց փոքու մասամբ բացարձակ ազատութիւնն տալագրութեան և ակոմբելու իրաւունքը, հարկաւ բարի վախճան մը չէր կրնար ունենալ: Շուտ մը իմացուեցաւ որ 369 ընտրողաց, որոնք նախագահական ընտրութեան ժողովը կը կազմէին, 184 քուէ նպաստաւոր էին Գիլտէնի, որ էր ընկերհաշտականաց նուիրակը, և 166 քուէ նպաստաւոր էին Հէյզի, որ էր հասարակապետականաց նուիրակը: Միւս 19 քուէներն, որ կը վերաբերէին Ֆլորիտայի ու հարաւային Կարոլինայի և Լուիզիանայի, անորոշ կը մնային: Յաղթութիւնն, որ այս երեք Նահանգաց մէջ, մէկմէկու ձեւք էր յափշտակէին, քանի մը վաւերական կամ ոչնչացած քուէներէ կախումն ունէր, և իւրաքանչիւր կուսակցութիւն ինքը զինքն յաղթող կը համարէր: Գիլտէն որ ընտրական ժողովոյն օրինական մեծամասնութիւնն ունենալու համար մի միայն ձայնի մը պէտք ունէր, և յաղթանակելու համար այն երեք Նահանգաց մէկուն միւրն քուէն բաւական էր: Ուր Հէյզ յաղթանակելու համար այն երեք Նահանգաց ալ քուէին պէտք ունէր:

Այս անստուգութեան կարելութիւնն հասկընալու համար պէտք է գիտնալ, որ Ամերիկայի Սահմանագրութեան մէջ եղած թերութիւններէն մէկն ալ այն է որ ընտրական միակերպ օրինադրութիւն մը չունի: Միացեալ-Նահանգաց իւրաքանչիւրն ուզածին պէս կը կանոնաւորէ քուէարկութեան ձևն ու քուէից ստուգութիւնն, առանց միջամտութեան դաշնակցական իշխանութեան: Արդ Լուիզիանա ու Ֆլորիտա և հարաւային կարոլինա այնպիսի օրենսդիր ժողովներ ու կառավարութիւններ ունէին՝ որոնց մէջ պաշտօնակառք կը տիրանային առանց խզի: Որոնք զոհ չըլլալով ընտրական ցուցակաց մէջ

յայտնի խարդախութիւններ ընելու, քուէներն ստուգելու պաշտօնարաններն (returning-boards) այնպիսի անձանց մէջ կազմեր էին, որոնք ամենն ալ հասարակապետական պատգամաւորներ էին: Այս պաշտօնարաններն որոնք Նահանգին քուէները պիտի ստուգէին, նոյն իսկ տեղական հրահանգաց պատուիրածին համեմատ, պէտք էին ամբողջապէս դուրս ձգել այն գաւառաց քուէներն, ուր խարդախութեան կասկածագիր էր, և բոլորական գումարն ընել առանց խառնելու մէջը այն դուրս ձգուած գաւառները: Որով այն պաշտօնարանները ջանացին խարդախութեան մէջ բռնել այնչափ հակառակորդ գաւառներ, որչափ բաւական էին իրենց կողմն հակել տալու մեծամասնութեան նժարը: Ուստի այն որոշողութիւնք, որոնք շաբաթներով ուշացան, անբողոքելի էին: Նախընթաց Ազգաժողովոյն մէջ թէպէտ և հասարակաց կանոնադրութիւն (joint-rule) մը կար, որ նոյն Ազգաժողովոյն իւրաքանչիւր ժողովարանին մեծամասնութեանն իրաւունք կու տար մերժելու Նահանգի մը քուէն, սակայն այս կանոնադրութիւնը վերջերս ծերակուտի ժողովն ջնջեր էր:

Տարակուսական Նահանգաց ստուգելու պաշտօնարաններն լրբաբար ընտրութեան վաւերական գիր տուին նախագահական այն ամեն ընտրողաց, որոնք հասարակապետական կուսակցութեան էին: Ընկերհաշտական կուսակցութեանն և ոչ մէկն ընտրուեցաւ: Որով ճիշդ մեծամասնութիւնը Գիլտէնէն կը փոխադրուէր սու Հէյզ, և երկրին բարձրագոյն ատեանն անամօթաբար խաղալիկ եղիր էր խումբ մը աներես քաղաքավարաց: Ընկերհաշտական իրենց արդար իրաւամբքը զինուած, որոնց նպաստաւոր էր նաև հասարակաց կարծիքն, այնպիսի ուժով բարձրաձայն բողոքեցին, որ դաշնակցական Ազգաժողովոյն երկու ժողովարանները ստիպուեցան մտիկ ընել առանց զանգատանացը: Բայց այն երկու

ժողովարաններն, որոնց մէկը մէկ կուսակցութեան և միւրը միւս կուսակցութեան կողմնակից էր, մեծապէս զբաղեցան միաբանելու գարման մը գտնել։ Յետ երկար վիճամանց, վերջապէս իրաւախօսութեան մը եկան երկու կողմանէ, և որոշեցին մասնաւոր Ատեան մը կամ Յանձնաժողով մը, զոր կը կազմէին 5 երեսփոխանք, 5 անդամք ծերակուսի, և 5 դատաւորք վերին Դատարանին։ Բոլոր փոփոխութեան անցաւ այս 15ից և Յանձնաժողովոյն ու միացեալ երկու ժողովարանաց ազմակից գումարումներով։ Միջոց մ'եղաւ, որ ուղեցին իրաւախօսութեան մը դաւ, տալով նախագահութիւնն առ Դիլտէն ընկերհաշտական և փոխ-նախագահութիւնն առ Ուիլէր (Wheeler) հասարակապետական։ Բայց վերջապէս Յանձնաժողովն ու թ. քուէիք ընդդէմ՝ եօթանց, հետզհետէ տուաւ առ Հէյզ, որ հասարակապետականաց նուիրակն էր, հարաւային Կարոլինայի ու Ֆլորիդայի և Լուիզիանայի երկրաւայական քուէները, որոնց վրայ հասարակապետականք արեւմտ չափ մրցեցան, և Պրէտրի (Bradley) անունով դատաւորին քուէն եղաւ որ վերջին հարուածը տուաւ հաւասարակշուութեան։

Հիմակուրնէ բոլոր Միացեալ-Նահանգաց մէջ այս երգիծարանութիւնը կ'ընթանայ թէ այս առաջին անգամն է որ հասարակապետութիւնն Նախագահ ունեցաւ ոչ ժողովրդէն, ոչ ժողովէն, այլ Պրէտրիէն։

Շատ ժանր էր այս դալթակցութիւնն, ընկերհաշտականք բողբոջեցին հրապարակաւ. բայց գուցէ հանդարտին սպասելով օրինական վրէժնին հանել ասկէ չորս տարիէն։ Քաղաքական կուսակցութեանց դժուարին չի գար

իրենց օրուանն սպասել. բայց արդեօք կրնան նոյնպէս համբերել հարաւային այն Նահանգներն, եթէ տիրող կուսակցութիւնը զարձեալ շարունակէ առաջին հարստահարութիւններն ու բռնաբարութիւնքը։ Ահա այս է Միացեալ-Նահանգաց մեծ վտանգն որ առ դուրս կայ։

* *

Նորընտիր նախագահն կը կոչուի Ռութերֆորդ Բ. Հէյզ, և արուեստիւ փաստարան է, ինչպէս է նաև իր նախանորդը, և ոչ ոք կը կարծէր զինքը քաղաքագէտ նշանաւորանքն մը։ Հէյզ ծներ է 4 հոկտեմբերի 1822, օրով 55 տարեկան կ'ըլլայ. հայրենիքն է Տելուուեր, Օհիոյ Նահանգին մէջ։ Երբ երկպառակութեան պատերազմը ծագեցաւ, յամին 1864, Հէյզ դատարանները ձգեց և զինուորեցաւ Օհիոյի կամաւորաց մէջ, և զինուորական ամեն աստիճաններէն մէկիկ մէկիկ անցնելով մինչև եղաւ Գեներալ-Մայոր (գեներալ de brigade)։ Սառուհ-Մաունդէնի պատերազմին մէջ ծանր վիրաւորուեցաւ, բայց մինչև վերջն իր ջոկատին գլուխը մնաց։

Պատերազմէն ետև Ազգաժողովոյն երեսփոխան ընտրուեցաւ, ուր ամենեկին նշանակութիւն մը չէ ունեցեր. վերջն ալ Օհիոյի նահանգապետ անուանուեցաւ։

Հիմա ամենքը կը սպասեն տեսնել թէ արդեօք պիտի գիտնայ խոհական և զգաստ ընթացիք մուցունել տալ այն անարժան կերպն որով իր ընտրութիւնը կատարուեցաւ։ Առ Ազգաժողովն ուղղած առաջին բանքն շատ յուսադրական են։

